

UOT 314.7

MƏCBURİ KÖÇKÜNLƏRİN CƏMIYYƏTƏ ADAPTASIYASI XÜSUSIYYƏTLƏRİ

Tərlan TAĞIYEVA*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 5 oktyabr 2021; çapa qəbul edilmişdir: 30 noyabr 2021; online-da çap edilmişdir: 29 dekabr 2021.

Received: 5 th October, 2021; accepted: 30 th November, 2021; published online: 29 th December, 2021.

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikası, məcburi köçkünlər, şəhər mühiti, sosial-psixoloji durum, sosial adaptasiya

Giriş

İlk növbədə qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycanda məcburi köçkünlər böyük ərazilərdən, müxtəlif inzibati vahidləri təşkil edən yerlərdən başqa yerlərə köçməli olmuşlar. Yəni sosial struktur baxımından burada yekcinslik olmamışdır, yerini dəyişən əhali öz sosial statusuna, peşə hazırlığına, həyat tərzinə görə müxtəlif təbəqələri təmsil edirdilər. Əhəlinin məskunlaşdığı ərazilər müxtəlif idi. Bununla belə, məcburi köçkünlərin xeyli hissəsi məhz şəhərlərdə yaşamağa məcbur olmuşlar. İstənilən halda burada sosial adaptasiyadan danışmaq lazımdır. Hesab edirik ki, adaptasiyanın özü olduqca çətin və ağırlı olmuşdur.

Bu zaman dövlət tərəfindən xüsusi tədbirlər silsiləsi həyata keçirilir. Məlum olduğu kimi, müasir cəmiyyətin tərkib hissəsi əhaliyə sosial yardımın az və ya çox dərəcədə inkişaf etmiş sistemi təşkil edir. Onun səviyyəsi sistemdən sistemə, rejimdən rejimə, tarixi dövrdən başqa tarixi dövrə dəyişir. Həyat səviyyəsi, əsas hüquq və azadlıqların təmin edilməsi zəruri sosial yardım ölçüsünü müəyyən edir. Bu faktora həm də sabitlik və ya əksinə, siyasi sistemin münaqişə xarakteri, hakimiyyət rejiminin xüsusiyyətləri, yəni totalitar, avtoritar və ya demokratik olması təsir edir. Burada həm də siyasi hakimiyyətin sosial əsaslarının inkişafı, milli ənənələrin siyasi sistemin fəaliyyətinə təsiri nəzərə alınmalıdır. Əhəlinin sosial müdafiəsinin təmin edilməsi sabitlik amillərindən biridir ki, bura ümumilikdə sosial yardımın səviyyəsinə təsir edən iqtisadi, siyasi, sosial, təşkilati amillər daxildir. Kompleks şəkildə bütün göstərilən amillər insanların sosial adaptasiyasına təsir edir.

Problemlə bağlı araşdırmalar sırasında ilk növbədə beynəlxalq tədqiqat qeyd edilmişdir [8]. Tədqiqatçıların gəldiyi qənaətlərdən biri ondan ibarət olmuşdur ki, “ucqar kəndlərdə məskunlaşmış və torpaq sahəsi ilə təmin edilməmiş kiçik məcburi köçkün icmaları ən zəif və müdafiəyə ehtiyacı olanlardır. Məhz bu cür icmalar çox vaxt həm hökumətin – o cümlədən yerli və milli səviyyədə, həm də yardım təşkilatlarının diqqətindən kənar qalır. Onların yaşayış şəraiti mütəmadi olaraq yerli qonşu icmalardakı yaşayış şəraitindən, xüsusən də mənzil şəraiti, dolanışıq imkanları və torpaq təminatı, səhiyyə və sənədləşmə xidmətlərinin təminatı baxımından geri qalır” [8, s. 6]. Daha bir sənəd Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz tərəfindən hazırlanıb və tövsiyə xarakteri daşıyır [9]. Bu tədqiqatın nəticəsi belə olmuşdur ki, “inteqrasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün ən rentabelli strategiya sosial birliyə əsaslanan cəmiyyətin inkişaf

* doktorant, Bakı Dövlət Universiteti
e-mail: tterlan@yahoo.com

etdirilməsini nəzərdə tutur. Qəbul edən ölkədə cəmiyyətə uyğunlaşan qaçqınlar onun ayrılmaz hissəsi hesab olunur və ölkə iqtisadiyyatında böyük pay sahibi olmaq imkanı əldə edirlər. Onlar müstəqil olmaq və yeni həyata başlamaq istəyirlər. İnteqrasiya siyasətləri qaçqınlara bu işdə kömək göstərmək və bütün aidiyyəti tərəflərin belə bir müsbət inteqrasiya prosesindən faydalanmasına şərait yaratmaq məqsədi daşmalıdır” [9]. Bütövlükdə qeyd edilməlidir ki, sosial adaptasiya probleminin bəzi sosial aspektləri bəzi tədqiqatçılar tərəfindən nəzərdən keçirilmişdir [1].

Bu məqalənin məqsədi Azərbaycan ərazisində yaşayan məcburi köçkünlərin sosial adaptasiyasının sosioloji təhlilidir. Bunun üçün statistik göstəricilərdən, real faktların təhlilindən, aparılan tədqiqatların materiallarından istifadə ediləcəkdir.

Sosial yardım sosial adaptasiyanın istiqamətlərindən biri kimi

SSRİ-nin dağılması kimi böhran hadisələri şəraitində öz siyasi sistemində transformasiya keçirən Azərbaycan Respublikası bu böhran hadisələrini hər cür aradan qaldırmağa çalışır, onlardan çıxmaq üçün hər cür yollar axtarır. Biz, siyasi sistemimizin fəaliyyət xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, həm zəngin tarixi keçmişimizin ən yaxşı siyasi ənənələrinə, həm də ən yaxşı mənada özünü təsdiq edən müasir siyasi inkişaf modellərinə əsaslanan, ümumbəşəri dəyərlərə malik suveren, demokratik dövlət yaratmağa çalışırıq.

Siyasi sistemimizin sosial genezisi çoxlu dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, siyasi sistemimizin formalaşması prosesi davam etməkdədir. Belə şəraitdə milli dövlətimizin inkişafına təsir edən bütün xarici və daxili amilləri daim diqqətdə saxlamaq lazımdır. Ölkəmizin müasir siyasi modeli həm də ehtiyacı olan əhaliyə vaxtında sosial yardımın göstərilməsini nəzərdə tutur. Burada yaranan problemlər həm elmi səviyyədə, yəni problemin elmi-metodik əsaslarını nəzərə almaqla, həm də sosial siyasətin bu sahəsində praktiki işləri təhlil etmək və qiymətləndirməklə həll etmək olur.

Müasir cəmiyyət inkişaf etdikcə onun bütün tarixi mərhələlərində əhaliyə sosial yardımın göstərilməsi problemi kifayət qədər kəskin olmuşdur. Artıq ibtidai cəmiyyətdə yaşamaq vəzifələri sırasında xəstələrə və qocalara kömək etmək, azyaşlı uşaqlara qulluq etmək, bir-birinə yardım etmək və bir-birini dəstəkləmək vəzifəsi də var idi. Bu da bir sıra əxlaq norma və qaydalarında, habelə bu günə qədər gəlib çıxan müxtəlif dini hökmlərdə öz ifadəsini tapmışdır. Bu baxımdan sosial yardım problemlərinin tədqiqi də kifayət qədər aktual idi.

Problemin özü çoxşaxəli olduğundan onun həlli tarixi, hüquqi, siyasi, iqtisadi, əxlaqi və mədəniyyət da daxil olmaqla çoxsaylı cəhətlərə malik olub. Bu aspektlərin hər biri üzrə qlobal və regional tədqiqatlardan tutmuş, yerli problemlərin konkret araşdırmalarına qədər bir çox tədqiqatların adlarını çəkmək olar.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, həqiqətən ehtiyacı olanların yalnız kiçik bir hissəsi nəzərdən keçirilən müavinətləri alır, özü də xərclərin böyük hissəsi bu güzəştlərin tətbiqinə nəzarət və idarəetməyə yönəldilir. Ehtiyacı olan bir çox ailələr sosial reputasiyalarını itirməkdən utanaraq kömək istəməzlər. Yoxsulluq hallarının öyrənilməsinə əsaslanan yardım sistemlər inzibati cəhətdən mürəkkəb və çox bahalıdır. Bunlar həm də onların idarə olunması tapşırılan məmurların özbaşınalığı da nəzərə alınmalıdır [2].

Azərbaycanın sosial yardım sistemi, onun formalaşmasının əsasını təşkil edən prinsiplər Azərbaycanda sosial sahənin formalaşmasından əvvəlki vəziyyətlə bağlıdır. 90-cı illərin ikinci yarısında Azərbaycan Prezidenti, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin söyləri nəticəsində ictimai-siyasi vəziyyəti normal vəziyyətə gətirmək mümkün oldu. İqtisadiyyatda dəyişikliklər başlandı və nəticədə köklü modernləşmə və mahiyyət etibarilə müəyyən spesifik xüsusiyyətlərin müasir təcrübəyə üzvi şəkildə toxuna biləcəyi sosial sistemin yeni milli modelinin yaradılması məsələsi ortaya çıxdı [4].

İqtisadiyyatın bərbad vəziyyətdə olduğu və demək olar ki, yeni formalaşmaqda olan

neft strategiyası şəraitində sosial sistemin bu müstəqqi modelinin yaradılması o dövrdə cəsarətli addım idi ki. Bu da ilk növbədə Azərbaycanın gələcəyinə inamla baxan Heydər Əliyevin nikbinliyinə söykənirdi. H.Əliyev inanırdı ki, bir vaxt ölkəmiz ən iddialı sosial layihələrin öhdəsindən gələcək. Ancaq bundan əvvəl belə bir sistemin səmərəli fəaliyyəti üçün bir neçə başqa problemi həll etmək lazım idi. Birincisi, özünü maliyyələşdirən sığorta pensiya modelinin yaradılması məqsədilə pensiya təminatı mexanizminin müasirləşdirilməsi lazım idi. Bu gün ölkədə məcburi sosial sığorta haqlarının yığılması, pensiyaların təyin edilməsi və ödənilməsi üzrə vahid qurum fəaliyyət göstərir. Artıq “Əmək pensiyaları haqqında” yeni qanun qəbul edilmiş, sığorta olunanların fərdi uçotunun avtomatlaşdırılmış sistemi fəaliyyət göstərməkdədir.

İkinci problem səhiyyə və təhsil sektorlarında islahatların aparılması idi. Dövlət yeni özəl məktəblərin, klinikaların, universitetlərin və s. açılması üçün şərait yaratmışdı. Nəticədə əhalinin yoxsul təbəqəsinin pulsuz dərman və təhsilə çıxışını təmin etmək, eyni zamanda, bu sahələrdə rəqabət qabiliyyətli xidmətlər bazarı yaratmaq mümkün olmuşdur.

Nəhayət, ən mühüm vəzifə vətəndaşların real gəlirlərinin artırılmasıdır. Makroiqtisadi islahatların həyata keçirilməsi, aparılan yenidənqurmaların mənfi nəticələrinin minimuma endirilməsi tədbirləri sayəsində ölkəni həddindən artıq və sosial sarsıntılar olmadan indiki inkişaf mərhələsinə çatdırmaq mümkün oldu. Beynəlxalq Valyuta Fondunun və Dünya Bankının tövsiyələrinə baxmayaraq, hökumət “şok terapiyasına” getmədi, ölkə tədricən bazar konyukturasına rahat keçidə nail oldu.

Uzun illərdir ki, Azərbaycanın dövlət büdcəsi sosialyönümlüdür, yəni neçə ildir ki, büdcənin xərc hissəsinin böyük hissəsi sosial sahəyə yönəldilmişdir.

Nəticədə məcburi köçkünlərin sosial adaptasiyası üçün kifayət qədər geniş imkanlar meydana gəlmişdir. Burada sosial işçilərin rolu xüsusi olaraq qeyd edilməlidir. Sosial işçilərin sosial yardımın göstərilməsində rolunu müəyyən edərək ilk növbədə bu rolun həyata keçirilməsində bir sıra obyektiv ilkin şərtləri qeyd etmək lazımdır. Bu, ilk növbədə, hüquq sistemini əhatə edən, insan hüquqları və vətəndaş hüquqlarının üzvi hissəsi olan qanunvericilik bazasıdır. Fikrimizcə, sosial işçinin vəzifəsi ilk növbədə sosial yardıma ehtiyacı olan hər kəsə bu problemin hüquqi əsaslarını dəqiq izah etməkdən ibarət olmalıdır. Hüquq normaların sosial normalarının tərkib hissəsi olduğundan sosial yardıma ehtiyacı olan hər bir vətəndaşda öz dövlətinin hüquq münasibətlərində hərtərəfli iştirak etmək üçün müvafiq hüquqi şüurun formalaşmasına kömək etmək lazımdır. Qanunun hərəkətinin sosial mexanizmini aydın başa düşmək lazımdır.

Sosial işçinin vəzifələrinə yalnız sosial yardımın göstərilməsinin zəruriliyi barədə səlahiyyətli orqanlara vaxtında məlumat vermək deyil, həm də psixoloji məsləhət vermək vəzifələri daxildir. Burada müxtəlif yanaşmalar var, ilk növbədə, bunlar təşkilati və “klinik” kimi məsləhət növlərini göstərmək olar, yəni birbaşa hər hansı bir psixoloji sindromu aradan qaldırmağa yönəlmişdir.

Sosial adaptasiyanın başlıca şərtləri və onların reallaşdırılması yolları

Sosial adaptasiyanın uğurlu olmasına səbəb olacaq bir çox şərtlər var. Bəzilərini nəzərdən keçirək.

Keçirilən sosial islahatların sosial yönümünün artırılması. Bununla bağlı demək olar ki, Azərbaycanda dövlət tərəfindən keçirilən sosial islahatlar ilk növbədə məhz insanların maddi rifahını nəzərdə tutur [4]. Artıq dövlət səviyyəsində sosial yönümlü inkişaf əsas prioritet kimi elan olunmuşdur [6].

Demokratiyanın inkişafı, hüquq və azadlıqların təmin edilməsi, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması. Bu istiqamətlə bağlı göstərmək olar ki, dövlətimiz idarəçilik sistemində müstəqillik illərində xeyli islahat aparmışdır. İqtisadiyyat, səhiyyə, təhsil, mədəniyyət, dövlət qulluğu, infrastrukturun inkişafı və bir çox digər sahələrdə müstəqqi inkişafı,

sosial ədaləti, vətəndaş sülhü təmin etmək üçün qanunvericilik bazası təkmilləşdirilmiş, beynəlxalq standartlara uyğun siyasi qərarlar qəbul olunmuş və həyata keçirilmişdir. Görülən işlər uzun illər boyu öz həllini tapmayan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi fonunda reallaşırdı. Yəni çətinliklər kifayət qədər idi. Dağılmış SSRİ-nin bir parçası olan və müstəqillik yoluna qədəm qoyan Azərbaycan Respublikası çətin bir keçid dövrünü yaşasa da son nəticə olaraq tərəqqi yolunda inamla addımlamağı davam edir.

Dövlətin sosial rolunun fəallaşdırılması, sosial sahədə dövlət və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqə mexanizminin tətbiq edilməsi. Bununla bağlı göstərmək olar ki, iqtisadiyyat inkişaf etdikcə Azərbaycanda maliyyə, kredit, fiskal, valyuta sahələrinin sabitləşməsi, dövlətin sosial siyasətinin formalaşması və inkişafı da baş verir. İqtisadiyyatın təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı, bazar iqtisadiyyatının mənfi təzahürlərini kompensasiya etmək məqsədilə əhalinin sosial müdafiəsi sistemi də inkişaf edir. Müstəqillik illərində əhalinin sosial müdafiəsi, sığortalanması və lazımı həyat səviyyəsi ilə təmin edilməsi siyasəti işlənib hazırlanmış və həyata keçirilmişdir. Bu siyasətin normal fəaliyyəti, daim inkişafı və təkmilləşməsi üçün lazımı şərait yaradılmışdır.

Layihə və təhlükəsiz yaşayış və əmək şəraitinin təminatı, vətəndaşların rifahının yüksəldilməsi. Faktlar və statistika göstərir ki, bu istiqamətdə yenə də qanunvericilik baza təkmilləşir, əhalinin sosial təminatı istiqamətində xeyli işlər görülmüşdür. Lakin bununla yanaşı, sosial sferada onun insanların müasir tələbatlarına uyğunsuzluğunu göstərən bir sıra xüsusiyyətlər də mövcuddur (bu, ilk növbədə minimum əmək haqqı, pensiyaların, təqaüdlərin məbləği ilə yaşayış minimumu arasındakı nisbətə aiddir).

Artıq dövlət müavinət və subsidiyaların verilməsindən ünvanlı sosial yardımına keçidi fəal şəkildə həyata keçirir, orta əmək haqqının yaşayış minimumu səviyyəsinə çatdırılması üçün şərait yaradır, prioritet vəzifələr durur. Dövlət əmək haqqının, əmək bazarının və bütün sosial təminat sferasının tənzimlənməsi sahəsində balanslaşdırılmış siyasəti həyata keçirməkdədir.

Hər bir şəxsə öz qabiliyyətlərini reallaşdırmaq, əməyinin nəticələrinə, səriştəsinə və s. uyğun olaraq maaş artımı almaq üçün imkanların yaradılması. Dövlətimizdə hər iş maaşlar və pensiyalar artırılır, bu, həm qiymətlərin indekslənmə, həm də həyat səviyyəsinin artırılması baxımından edilir. Məcburi köçkünlərin peşə strukturu, statusu və bacarıqları şəhər mühitində istifadə edilmə imkanı baxımından bir o qədər də əlverişli deyildi. Əsasən kənd təsərrüfatında çalışan insanlar yeni peşələrə yiyələnməli, ixtisasını artırılmalı olmuşlar. Bununla belə ehtiyac hər hansı bir, hətta ən sadə fiziki və yaxud prestijli olmayan işi öhdəsinə götürməyə onlar razı olurdular. Digər tərəfdən işsizlik burada daha geniş yayılmışdır. Dövlət tərəfindən bu istiqamətdə müxtəlif tədbirlər görüldü. Məsələn, 1996-cı ilin sentyabrından 1998-ci ilin sentyabradək Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi Avropa İttifaqının TASİS proqramı ilə birlikdə “Azərbaycan Respublikasında məşğulluq xidmətinin islahatlarının həyata keçirilməsinə və daha da inkişaf etdirilməsinə yardım” layihəsini həyata keçirmişdir. Layihənin məqsədi məşğulluq sahəsində qanunvericilik bazasının təhlili, müvafiq təkliflərin hazırlanması, məşğulluq xidmətinin inkişafına dəstək və ümumilikdə Azərbaycanda iqtisadi və sosial sahədə aparılan islahatlara dəstək olmaqdan ibarət olub [7].

1997-ci ilin yanvarından 1998-ci ilin yanvarınadək Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi BMT-nin İnkişaf Proqramı və Beynəlxalq Təşkilatla birlikdə “Təhsil və özünüməşğulluğun inkişafı proqramı” layihəsini həyata keçirmişdir. Bu layihəyə uyğun olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikası və Ağdam rayonu ərazisində də zəruri işlər görüldü. Layihənin məqsədi ehtiyacı olan əmək qabiliyyətli əhalinin yerli şərait nəzərə alınmaqla sosial müdafiə ilə təmin olunma səviyyəsini təhlil etmək olub [5].

- *Əmək və sahibkarlıq fəaliyyəti üçün motivasiyanın stimullaşdırılması, orta təbəqənin formalaşması.* Burada əsas istiqamət dövlət tərəfindən qrantların və subsidiyalar

ayrılması olmuşdur. Bundan başqa makroiqtisadiyyatın əsas sahələrinin öz aralarında uzlaşdırılması olmuşdur. O cümlədən 2002-ci ilin iyun ayından Azərbaycan Respublikası hökuməti BMTİP ilə birgə “Azərbaycan Respublikasında sosial müdafiə sisteminin inkişafı layihəsini reallaşdırmışdır. Hökumət adından bu layihə Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilib. Layihə 2005-ci ilin dekabrında tamamlandı. Burada əsas vəzifələr məşğulluq strategiyasının hazırlanması, əlillərin reabilitasiyası üzrə respublika mərkəzləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi və s. olmuşdur. Hal-hazırda məcburi köçkünlər sırasında da sahibkarlar, iş adamları təbəqəsi də formalaşmışdır və bu iş davam etməkdədir.

Sosial infrastrukturun inkişafı, uşaqların və gənclərin tərbiyəsi, təhsili, mənəvi inkişafı üçün şəraitin yaradılması. Köçkünlərin normal həyata qaytarılması həm də sosial infrastrukturunun inkişafından başlayır. Burada vacib tərəf uşaq və gənclərin təlim və tərbiyəsidir. Müasir dövrdə ailə münasibətlərinin yenidən qurulması, həyat şəraitinin yeni tələblərinə uyğunlaşdırılması tələbatı daima duyulur. Həyat öyrədir ki, bu şəraitə uyğunlaşmaq yolunun ən doğrusu – təhsildir. Böyüməkdə olan nəslin həyata hazırlaşdırmaq, onda yeni bilikləri aşılmaq, professional bacarıqlar və qabiliyyətləri öyrətməklə dövlətin qüdrətini artırmaq, insanların maddi rifahını yüksəltmək, onların özündə şüurunu formalaşdırmaq mümkündür.

Buradan belə bir mühüm nəticəyə gəlmək olar ki, məhz gənclər hökumətin qayğı və diqqət mərkəzində olmalı, sosial siyasətdən irəli gələn xüsusi proqramlar çərçivəsində tədqiqat predmeti olmalıdır. Son zamanlar gənclərin, o cümlədən böyüməkdə olan nəslin problemləri müxtəlif beynəlxalq, həmçinin qeyri-hökumət və hökumət təşkilatlarının diqqət mərkəzindədir. Bu cür iş qeyd edilən təşkilatlar arasında koordinasiya olunur, uzlaşdırılır; vaxtaşırı olaraq kütləvi informasiya vasitələri buraya ictimaiyyətin diqqəti cəlb edir. Öz növbəsində ictimai rəy formalaşır, bu və ya digər proseslərin inkişafının proqnostik variantları meydana gəlir.

Ailənin möhkəmləndirilməsi, onun cəmiyyətdəki rolunun artırılması. Məlumdur ki, ailəyə aid normalar və stereotiplər ənənəvi mədəniyyət, həyat tərz, sosial-iqtisadi və siyasi amillərlə bağlıdır. Bütövlükdə isə bunlar mentallığı, etnik eyniliyini (identikliyi) təşkil edir ki, bu da öz növbəsində sosial mühitə uyğunlaşmağa, şəxsiyyət keyfiyyətlərini formalaşdırmağa, yəni sosiallaşma prosesinin həyata keçirilməsinə köməklik edir. Ailə mədəniyyəti, ideologiyası, burada formalaşan stereotiplər bölgədən-bölgəyə fərqlənir. Təbii ki, məcburi köçkünlərin yeni şəraitdə ailə institutuna münasibət fərqli olmuşdur.

Həyat fəaliyyət sahələrinin hər birində qeyd edilən normalar və dəyərlər mövcuddur; onlar dövrdən dövrə, regiondan regiona, ailədən ailəyə fərqlidir. Məlumdur ki, ailə şəxsiyyətin sosiallaşması işində ən vacib sahələrindən biridir; buraya sosial davranış normaları, o cümlədən əxlaqi, iqtisadi, siyasi, mənəvi, nikahdanqabaq davranış normaları formalaşır və s. Müşahidələr, təhlil olunmuş faktlar göstərir ki, nikah, boşanmalar, ölüm, ömür uzunluğu, əhali artımı kimi amillər ölkənin sosial-iqtisadi və siyasi durumu ilə bağlıdır. Bunlar həyat səviyyəsini və əhalinin həyat keyfiyyətini xarakterizə edən çox vacib göstəricilərdir və cəmiyyətin siyasi durumu, o cümlədən münaqişəli vəziyyəti buraya daxildir. Köçkün ailələr bu baxımından daha ağır vəziyyətə olmuşlar. Bununla belə yeni mühitə və şəraitə uyğunlaşma prosesi davam edir. Bunu demoqrafik proseslərdə izləmək olar: ailədə uşaqların sayı azalır, boşanma halları çoxalır, ailədə eqalitar münasibətlər qurulur.

Nəticə

Məcburi köçkünlər yeni şəraitə adaptasiya olunarkən cəmiyyətin digər üzvləri ilə həm oxşar, həm də fərqli proseslərində iştirak edir. Ümumi qloballaşma şəraitində kapitalizmə xas olan açıq cəmiyyət tələbləri Azərbaycan əhalisinin hər bir təbəqəsinə təsir

edir. Məcburi köçkünlərin özünəməxsusluqları sosial-iqtisadi və sosial-psixoloji, mənəvi məhrumiyyətlərdən ibarətdir. Bunlar tədricən aradan çıxır, bununla belə bu böyük qrupda tərkib çox fərqli olduğu üçün sosial adaptasiya daha ləng və çətin keçir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hacıyev E. Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyevanın ilk müşavirəni məcburi köçkünlərin problemlərinə həsr etməsi böyük razılıqla qarşılandı // Azərbaycan, 2017, № 54, 11 mart, s. 1, 5.
2. Həsənov V. Sosial yardımın ünvanlılığı günümüzün tələblərindən biridir // Azərbaycanda Sosial Müdafiə, 2002, № 2, s. 9-11.
3. Əliyev M. Sosial təminat hüququnun institutu kimi sosial xidmətin anlayışı və prinsipləri // Bakı Universitetin xəbərləri. Sosial siyasi elmləri seriyası, 2006, №4, s. 5-11.
4. “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”in təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı şəhəri, 2 fevral 2021-ci il. (https://www.sosial.gov.az/post_429621)
5. Azərbaycanda qaçqınlar və məcburi köçkünlər (qadınların və uşaqların vəziyyəti). Statistik məlumat. B.: 1999, 78 s.
6. Əliyeva İ. Rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar gələcəyin açarıdır (<https://www.azerbaijan-news.az/>)
7. Minimum maaş və pensiyaların nə qədər artırılı biləcəyi açıqlanıb (<https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-58945397>)
8. Yulia Qureyeva-Əliyeva və Təbib Hüseynov. “İyirmi il məcburi köçkünmü olar?” Azərbaycanda məcburi köçkünlər və yerli əhalinin ehtiyaclarının və məcburi köçkünlük probleminə olan münasibətin müqayisəli təhlili. Brukinqs İnstitutu və London İqtisadiyyat İnstitutunun Məcburi Köçkünlük üzrə birgə Layihəsi tərəfindən nəşr edilmişdir. Bakı, dekabr, 2011-ci il (<https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/>)
9. Qaçqınların Azərbaycanda inteqrasiyası siyasəti üzrə yol xəritəsinə dair tövsiyələr. Mart 2018-ci il. Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz tərəfindən hazırlanıb – Avstriya Respublikası, Vyana şəhəri, Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilib. Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz • Mart 2018-ci il (<https://www.icmpd.org/file/download/48392>)

Резюме

Тарлан Тагиева

Особенности адаптации к обществу вынужденных переселенцев

Социальная работа, как направление в сфере социальных услуг, охватывает множество научно-теоретических и прикладных исследований. Социальная структура, которая является результатом социально-политической, экономической, семейной и бытовой деятельности общества, является основой социальной работы. Речь идет о разных социальных группах. Одна из самых крупных социальных групп в нашей стране – это ВПЛ. Этой перемещенной социальной группе было трудно адаптироваться. Тяжелые жилищные условия, потеря родства, дружбы и соседства, моральные и психологические потрясения сильно усугубили этот процесс. Эти люди в разных регионах и условиях всегда находились в неравном состоянии социального развития. Конечно, все это негативно сказалось на их социализации, особенно на подрастающем поколении. Семейные отношения в семье, воспитание подрастающего поколения не всегда соответствовали заложенным изначально стандартам и нормам. Это усугубило конфликты между поколениями. Одна из вещей, которые необходимо было сделать, - это предотвратить разлучение детей со своими семьями. Затем, предоставив места для учебы, восстановив школы, обеспечив отдых, было необходимо вернуть детей к нормальной жизни как можно скорее. Государство проводит всю необходимую работу в этом направлении. В статье рассмотрены основные приоритеты социализации по нескольким направлениям. Статистические исследования показывают, что как страна, которая долгое время находилась в состоянии войны, дети из семей ВПЛ в Азербайджане имеют ряд проблем: заболеваемость, отставание в развитии и относительно низкое качество образования. В статье анализируются меры, принимаемые

государством, показывается, что решение проблемы в первую очередь связано с решением правовых, экономических и социальных вопросов. Они также решаются каждый год. В контексте «Великого возвращения» статус ВПЛ в обществе меняется, что открывает новые пробелы в решении многих социальных вопросов.

Ключевые слова: *Азербайджанская Республика, ВПЛ, городская среда, социально-психологическая ситуация, социальная адаптация*

Summary

Tarlan Tagieva

Peculiarities of Adaptation to Society of Forced Displacement

Social work, as a direction in the field of social services, covers a lot of scientific, theoretical and applied research. The social structure, which is the result of the socio-political, economic, family and everyday activities of society, is the basis of social work. We are talking about different social groups. One of the largest social groups in our country is IDPs. This displaced social group found it difficult to adapt. Difficult living conditions, loss of kinship, friendship and neighborhood, moral and psychological upheaval greatly aggravated this process. These people in different regions and conditions have always been in an unequal state of social development. Of course, all this negatively affected their socialization, especially on the younger generation. Family relations in the family, the upbringing of the younger generation did not always correspond to the standards and norms originally lay down. This has exacerbated generational conflicts. One of the things that needed to be done was to prevent children from being separated from their families. Then, providing places to study, rebuilding schools, providing rest was necessary, return children to normal life as soon as possible. The state is carrying out all the necessary work in this direction. The article discusses the main priorities of socialization in several areas. Statistical studies show that as a country that has been at war for a long time, children from IDP families in Azerbaijan have a number of problems: morbidity, developmental delays and a relatively low quality of education. The article analyzes the measures taken by the state, it is shown that the solution of the problem is primarily associated with the solution of legal, economic and social issues. They are also being addressed every year. In the context of the Great Return, the status of IDPs in society is changing, which opens up new gaps in addressing many social issues.

Keywords: *Republic of Azerbaijan, IDPs, urban environment, socio-psychological situation, social adaptatio*

Redaksiya heyətinin üzvü f.e.d., prof. Məmmədov Əziz Bəşir oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.